УДК [343.72+343.37]

П. В. Талпа, аспірант

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

СУБ'ЄКТ ШАХРАЙСТВА З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Докладно проаналізовано різновиди суб'єкта шахрайства з фінансовими ресурсами.

Ключові слова: суб'єкт, спеціальний суб'єкт шахрайство з фінансовими ресурсами, підприємець, посадова особа.

Держава приділяє значну увагу захисту та подальшому розвитку економічних відносин в Україні, що знайшло своє відображення в останніх указах та постановах Президента і Кабінету Міністрів України. Найбільш значним серед них є указ Президента України №84/2003 від 6. 02. 03 р. "Про невідкладні заходи, щодо посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією". Цей документ встановлює алгоритм дій усіх провоохоронних органів Держави, спрямований на посилення боротьби з організованою злочинністю, насамперед, в економічній сфері та корупцією серед державних службовців, які, зловживаючи своїм службовим становищем, сприяють противоправним діям, підривають авторитет Держави у міжнародному суспільстві.

Окремі статті Особливої частини нового кримінального кодексу України, які захищають економічні відносини в Україні, свідчать, що глибокий аналіз та конкретні висновки про різні вияви шахрайства не втрачають актуальності й сьогодні. Вважаємо, тема нашої наукової розвідки важлива як в теоретичному, так і, особливо, в практичному плані сьогодення: зокрема неабиякий інтерес викликає головна діюча особа цих відносин — *суб'єкт шахрайства з фінансовими ресурсами*.

Підтверджує актуальність дослідження затверджена Міністерсвом освіти України тема кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова "Внутрішньодержавна і міжнародна охорона особи й економіки засобами кримінально-правового спрямування", в межах якої і розглядалась проблема суб'єкта шахрайства з фінансовими ресурсами.

Як складова цієї теми — більш переконливий різнобічний і глибокий аналіз — (опис, висновки, класифікація) *особи — суб'єкта шахрайства з фінансовими ресурсами*. Відомо, що це чи не найпоширеніша сфера для шахраїв, яка живе й процвітає ще в Україні, чим завдає значної шкоди державі в цілому та пересічному громадянинові зокрема. Цей шахрай має деякі специфічні риси, "портрет", який ми й хочемо представити.

У новому кримінальному кодексі України, поряд з існуванням найбільш загального визначення поняття — *суб'єкт злочину*, ознаки якого знайшли законодавче закріплення у ч. 1 ст. 18, ст. 19 та ст. 22 КК (фізична особа, осудність, вік), законодавчо закріплено поняття *спеціальний суб'єкт* (ч. 2 ст. 18 КК України). Спеціальним суб'єктом злочину слід визнати фізичну, осудну особу, яка скоїла злочин у віці, з якого може наступити кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа [1,2]. Ці додаткові ознаки

© П. В. Талпа, 2003

можуть бути властивими різним за соціальними, професійними і т. д. особливостями особистям.

Проведенний аналіз останніх досліджень і публікацій щодо проблеми спеціального суб'єкта злочину, свідчать про те, що зазначені ознаки можуть виявляться як індивідуально, так і в окремих сукупностях, своє *наукове* відображення це знаходить у диспозиціях конкретних кримінально-правових норм які, в свою чергу, дають можливість правильно кваліфікувати *практично* дії суб'єктів злочинів, діяльність яких пов'язана з виконанням певних обов'язків.

А виконання певних професійних функцій, діяльність яких пов'язана з виконанням окремих обов'язків, знаходить своє відображення в злочинах у сфері господарської діяльності; це констатує Особлива частина КК України.

Наприклад, суб'єктами шахрайства з фінансовими ресурсами, як випливає з диспозиції даного складу злочину, можуть бути визнані такі осудні громадяни, які досягли 16-літнього віку:

1. підприємець (без створення юридичної особи);
2. власник або засновник суб'єктів підприємницької діяльності;
3. посадова особа суб'єкта підприємницької діяльності.

Метою нашого дослідження є цілком конкретне встановлення та визначення найбільш поширених у наш час різновидів суб'єктів шахрайства — з фінансовими ресурсами. Ставимо за мету перш за все — *аналіз* існуючої нормативно правової бази, яка регламентує суспільні відносини в сьогоденній Україні. *Наведемо також конкретні приклади — практичні* дослідження, пов'язані з виявленням та аналізом документування шахрайства з фінансовими ресурсами.

1. Підприємець, що здійснює свою господарську діяльність без оформлення прав юридичної особи, на практиці дуже рідко виступає як суб'єкт шахрайства з фінансовими ресурсами. Це обумовлено рядом об'єктивних причин, основними з який є: правовий статус приватного підприємця і самий передбачений законодавством механізм здійснення приватної підприємницької діяльності, що обмежує можливість робити шахрайські дії з фінансовими ресурсами; бо це невигідно з погляду "шахрая" і т. д.

Так, за діючим законодавством, щоб зареєструватися приватним підприємцем, громадянину України необхідно досягти 16-літнього віку, мати і представити паспорт за місцем реєстрації в районну податкову інспекцію, а також ряд інших документів, перелік яких визначений законом. Тільки в такому випадку громадянину привласнюється ідентифікаційний код і видається свідоцтво на право займатися підприємницькою діяльністю; у свідоцтві вказуються анкетні дані громадянина підприємця, код, місце проживання, фотографія, все скріплене печаткою податкової інспекції. Тому можливість одерження такого свідоцтва за підробленими документами практично виключено. На підставі даного свідоцтва, підприємець може здійснювати будь-яку господарську діяльність, за винятком тих видів, для здійснення яких необхідне одержання додаткової ліцензії, наприклад, на право торгівлі тютюновими і лекеро-горілчаними виробами. Крім того, встановлена верхня межа річного доходу, яка на сьогоднішній день складає не більш 500 тис. грн. У випадку, якщо річний доход перевищує встановлену межу, приватному підприємцю необхідно реєструватися як юридичній особі, що практично виключає можливість скоєння шахрайства з фінансовими ресурсами у великих розмірах. Приватному підприємцю також не обов'язково мати розрахунковий рахунок і тому, як показує практика, в основному всі фінансові операції ведуться за готівку, а, як зазначено в диспозиції ст. 222 КК України, предметом шахрайства з фінансовими ресурсами виступають переважно види фінансових ресурсів, що передбачають безготівкову форму розрахунків. Тому, якщо приватний підприємець хоче одержати, приміром, кредит у банку, йому

необхідно надати копію свого свідоцтва, де є його фотографія, і це виключає можливість одержання кредиту за фіктивними документами або можливість відкрити розрахунковий рахунок, а всі операції, пов'язані з одержанням, витратою даного кредиту, сплатою відсотків, погашенням кредиту, йому необхідно вести через розрахунковий рахунок. Для приватного підприємця це вкрай невигідно, тому що йому необхідно буде вести додатковий бухгалтерський облік, подавати додаткові зведення в податкову інспекцію, — що теж вимагає додаткових витрат. І нарешті, якщо приватного підприємця розглядати як суб'єкт шахрайства з фінансовими ресурсами з позиції "шахрая", то становище його вкрай невигідне через те, що можливість використовувати фіктивні документи зведено до нуля, і у подальшому, коли буде виявлено шахрайство, сховати свої, умовно кажучи, сліди практично неможливо.

Наведемо кілька прикладів типової слідчої ситуації. Одна з обов'язкових умов при одержанні кредиту — надання юридичною особою завіреної нотаріально копії статуту. "Підприємство-шахрай", пред'являє в банк засвідчену копію статуту підприємства, що організоване на підставних осіб. Можливості в банку перевірити, чи відповідають дійсності наведені в статуті відомості про засновників немає, та й у момент здійснення шахрайства це неможливо, тому що участь засновників при наданні документів і одержанні кредиту не є обов'язковою умовою. На відміну від юридичної особи, приватний підприємець замість статуту подає в банк копію свідоцтва, у якому вказуються його анкетний дані, код, які можна відразу перевірити, а саме головне, — є його фотографія. Тому в даній ситуації, шахраю невигідно бути приватним підприємцем, оскільки його злочинний задум може бути відразу розкритий.

Крім того, намір шахрая, що є юридичною особою, насамперед спрямований на незаконне одержання фінансових ресурсів шляхом надання свідомо помилкової інформації кредитору. Потім, шляхом заздалегідь продуманої схеми безготівкові операції, така "юридична особа" надає шахрайським діям видимість законних угод. Тому шахрай заздалегідь готує собі, так би мовити "алібі", на випадок, якщо шахрайські дії будуть розкриті.

Отже, у приватних підприємців, можливість такого роду фінансових операцій дуже обмежена. Це підтверджує і практика, аналіз якої свідчить про те, що в жодній з кримінальних справ, порушених правоохоронними органами Одеської області за здійснення шахрайства з фінансовими ресурсами, приватний підприємець не вступав як його суб'єкт. Хоча *теоретично* це можливо і виключати приватного підприємця з числа суб'єктів шахрайства з фінансовими ресурсами було б помилково.

2. Наступним видом суб'єкта шахрайства з фінансовими ресурсами, зазначеним у диспозиції статті, є *власник або засновник* суб'єкта підприємницької діяльності. Як правило, власник/засновник — суб'єкт підприємницької діяльності, виступає як суб'єкт шахрайства з фінансовими ресурсами, у випадку, якщо він одночасно є посадовою особою організованого ним підприємства, а саме — директором чи головним бухгалтером. Може бути, що власник/засновник суб'єкта підприємницької діяльності сам безпосередньо бере участь у шахрайстві, або виступає в ролі його організатора. З кримінально-правової точки зору найбільш суспільно небезпечним є злочин, скоєний групою осіб, тим більше, якщо він скоєний організованою злочинною групою, бо в такому випадку шкода і збиток від цього заподіюється не тільки конкретному об'єкту, певним правовим відносинам, але і нормальній господарській діяльності в цілому. Розглянемо варіант, коли шахрайство скоюється злочинною групою. У такому випадку власник чи, як правило, засновник виступає в ролі організатора шахрайства, а посадова особа організованого ним суб'єкта підприємницької діяльності, та, як правило, працівник банку — виконавцем. Однак можливий

варіант, коли власник/засновник суб'єкта підприємницької діяльності, одночасно є посадовою особою банку, або його співзасновником. Якщо суб'єктом шахрайства з фінансовими ресурсами виступає власник/засновник суб'єкта підприємницької діяльності, — то він, на нашу думку, представляє найбільшу суспільну небезпеку. Бо, на відміну від посадової особи суб'єкта підприємницької діяльності, він має більші повноваження і можливості, які відкривають йому нові форми не тільки для здійснення шахрайства з фінансовими ресурсами, але й для приховання подібних діянь.

3. Однак проведений аналіз, свідчить, що найпоширенішим суб'єктом шахрайства з фінансовими ресурсами виступає *посадова особа* — суб'єкт підприємницької діяльності. Як правило, це директор підприємства або головний бухгалтер. Це, на нашу думку, обумовлено рядом об'єктивних причин. Основна з них — відповідальність за фінансово-господарську діяльність підприємства, за чинним законодавством, несе директор чи головний бухгалтер суб'єкта підприємницької діяльності. Друга причина випливає з першої і полягає в тому, що саме директор і головний бухгалтер займаються організацією господарської діяльності і веденням бухгалтерського обліку на підприємстві. Крім того, саме на них засновник або власник суб'єкта підприємницької діяльності, довіряючи свої капітали, покладає обов'язок організації господарської діяльності, таким чином, щоб підприємство нормально функціонувало і забезпечувало прибуток. У даному випадку власник або засновник, знаходиться, умовно кажучи, в ролі стороннього спостерігача, і не несе"прямої" відповідальності за фінансово-господарську діяльність організованого ним підприємства, однак має право давати вказівки, контролювати його діяльність, одержуючи при цьому дивіденди. Відповідальність же за результати господарської діяльності цілком, як правило, покладено на директора і головного бухгалтера, якщо не буде доведено, що правопорушення або злочини було зроблено за особистої участі власника/засновника, чи останні виступали в ролі організаторів злочину тощо. Але частіше саме посадові особи скоюють аналізовані злочини. Це дуже часто підтверджує практика.

Так, наприклад, у 90% кримінальних справ, розглянутих судами Одеської області в період з 1995 по 2001 рр., суб'єктом шахрайства з фінансовими ресурсами виступає посадова особа суб'єкта підприємницької діяльності — (директор чи головний бухгалтер). Треба ще раз підкреслити, що це обумовлено специфікою їхнього посадового становища. Саме директор і головний бухгалтер готують необхідний пакет документів, наприклад, у банк щоб одержати кредит, бо в силу свого посадового положення саме вони безпосередньо вносять свідомо "помилкову" інформацію в документи для незаконного одержання фінансових ресурсів, тобто створюють об'єктивну сторону складу злочину, зазначеного в диспозиції ст. 222 КК України.

Отже, вважаємо, що "портрет" суб'єкта — фінансового шахрая неоднозначний, він має багато різновидів та відтінків. Але ми ***звузили це коло до трьох типів****, виділяючи серед них найбільш поширений: це особи, які за своїми службовими обов'язками виконують функції керівника суб'єкта підприємницької діяльності чи відповідають за ведення бухгалтерського обліку та надання звітів про фінансово-господарську діяльність до відповідних контролюючих та кредитних органів. Зазначене, на нашу думку, надасть допомогу практикам при розгляді та профілактиці названого злочину, насамперед при встановленні та криміналістичній характеристиці суб'єкта вказаного злочину.*

Однак наведений перелік та характеристика типів суб'єкта шахрайства з фінансовими ресурсами не є вичерпним; економічні відносини в Україні не стоять на місці — постійно змінюються, з'являються нові типи та форми відносин серед господарюючих суб'єктів, а також і, способи разрохунків меж

ними. Отже, в залежності від цього змінюються різновиди суб'єктів шахрайства з фінансовими ресурсами.

Щоб ефективно боротися з проявами шахрайства у фінансовій сфері, слід ще більш глибоко і детально вивчати безперервно змінювані типи та форми відносин господарюючих суб'єктів і відповідно виявляти характерні риси злочинних дій суб'єктів шахрайства та їх типи.

Література

1. КК України. Коментарій /Під ред. Ю. А. Кармазіна, Є. Л. Стрельцова. — Харків: Одисей, 2001. — 960с.

2. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини: Підручник. Під редакцією Е. Л. Стрельцова. Х.: ТОВ "Одисей". — 672с.

3. Матеріали практики ОВС Одеської області за 1996-2003 р р.

4. Матусовський Г. А. Економічні злочини: криміналістичний аналіз. — Харків.: Консум, 1999. — 480 с.

П. В. Талпа

Одесский национальний университет им И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

СУБЪЕКТ МОШЕННИЧЕСТВА С ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ

РЕЗЮМЕ

Исследование специального субъекта мошенничества с финансовыми ресурсами дает возможность более точно квалифицировать такие деяния. При изучении проблемы субъекта этого преступления выделены *три наиболее типичных вида субъектов*.

Ключевые слова: субъект, специальный субъект, мошенничество с финансовыми ресурсами, предприниматель, должностное лицо.